

Գ.ՍՐՎԱՆՁՏՅԱՆՑԸ ԵՎ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆԸ*

DOI: 10.54412/2738280X-2021.1-43

Կատվայան Վիկտոր

բանասիրական գիտությունների դոկտոր,
ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ,
առաջատար գիտաշխատող. viktorkatvalyan@mail.ru

Բանալի բառեր. բանագետ, բարբառ, գրաբար, սեպագրեր, գավառ, բառապաշար, ստուգաբանություն:

Ներածություն

Ինչպես հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներում, այնպես էլ գիտության մեջ ցանկացած առաջընթաց պայմանավորված է նաև նախորդ փուլերի ձեռքբերումներով և միաժամանակ հիմք է հետագա զարգացումների համար: Այդ առումով, անշուշտ, մեծ կարևորություն ունի գիտության որևէ ոլորտի զարգացման ընթացքի դիտարկումը, անցյալի երախտավորների վաստակի արժևորումն ու գնահատումը, բեկումնային դեր ունեցած, հաճախ էլ հանիրավի մոռացված աշխատանքների ու նվաճումների արձանագրումն ու կարևորումը:

Հայ բանասիրությունը ըստ արժանվույն գնահատել է Գ.Սրբվանձտյանցի վաստակը, նրան համարել հայ բանահյուսության մեծ երախտավոր, մեր ժողովրդի հոգեմտավոր ժառանգության «շնչալոր հանրագիտարան», հայ բանահավաքչության ռահվիրա՝ ուղի հարթող առաջամարտիկ: Նշվել է, որ նա հայ ժողովրդական գրականությանը, ազգագրությանը և բանասիրությանը մեծ և անփոխարինելի նպաստ է բերել: Կատարված աշխատանքը մեծապես գնահատվում է նաև իր նպատակով, և տեղին է մեջբերել բանագետի խոսքերը. «...գրածներուս նպատակը ազգայնոց յառաջադիմութիւն

* Ներկայացվել է 06.08.2021, գրախոսվել՝ 02.09.2021:

և իրենց օգտակարութիւնը ցոյց տալ է միայն. Հայը Հայուն ծանօթացնել, Հայը Հայուն սիրել տալ է բոլորովին իմ փափաքս և ջանքս»¹:

Սրվանձոյանցի լեզվագիտական ըմբռումների շուրջ

Հարկ է նշել, որ Գ. Սրվանձոյանցը միայն բանահավաք, բանագետ ու ազգագրագետ չէր: Ունենալով ճկուն և վերլուծական միտք՝ նա իր հավաքած նյութը ներկայացրել է խորաթափանց մեկնաբանություններով, հետաքրքրական դիտողություններով՝ հրնթացս հանդես բերելով լեզվին ու բարբառներին առնչվող մի շարք հարցերի ու իրողությունների խոր իմացություն, դրանց վերաբերյալ գիտականորեն ճիշտ պատկերացումներ: Այս առումով հատկապես հիշատակելի են մեծ բանագետի «Գրոց ու բրոց եւ Մասունցի Դաւիթ կամ Միւրի դուռ», «Մանանայ», «Համով հոտով» գրքերը²:

Սրվանձոյանցի աշխատանքներում առկա լեզվագիտական քննություններն ու վերլուծությունները ժամանակին բարձր է գնահատել Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության անդամ Սերովբե Տերվիշյանը՝ գրելով. «.... միայն յիշատակել կ'ուզեմ ասանկ հրատարակութեանց մեծ կարեւորութիւնն անոնց համար, որոնք արդի համեմատական լեզուաքննութեան հետամուտ են: Վասն զի ասանկ աշխատասիրութիւններով՝ մինչեւ հիմայ անծանօթ մնացած շատ գաւառական բառեր երեւան կ'ելլեն իրենց նախաւոր նշանակութիւններովը կամ հետաքրքրական զանազան ձեւերովը, որոնք լեզուագիտական շատ առեղծուածներու վրայէն ծածկութեան քողը կրնան մերկանալ Հայ լեզուն քննողին վարանեալ աչացը»³: Սրվանձոյանցը ինքն էլ ընդգծել է Հայաստանի գավառներում գործածվող հայերենի տարբեր դրսևորումները գրառելու և պահպանելու, դրանք գրագետներին ծանոթ և սիրելի դարձնելու անհրաժեշտությունը: «Իմ փափագս եղած է որ բանասերք ուշադրութիւն

¹ Գ. Սրվանձոյանց, *Թորոս աղբար Հայաստանի ճամբորդ, մասն առաջին*, Կ. Պօլիս, 1879, էջ ԺԱ.:

² Գ. Սրվանձոյանց, *Երկեր*, հ. 1, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Ե., 1978:

³ Գ. Սրվանձոյանց, *Համով հոտով*, *Ս. հատոր*, Փարիզ, 1949, էջ 36:

դարձունեն Հայաստանի մէջ բնակած Հայոց ժողովրդական լեզուաց, և այն լեզուներով հրատարակեն վէպեր, տրամախօսութիւններ և այլն. և այսպէսով սիրելի և ծանօթ կացուցանեն զանոնք գրագիտաց, որպէս զի նոցա ձեռքով հետզհետէ ի կանոնաւոր գործածութիւն վերածին այն լեզուները. և ժամանակին մաշող ժանիքէն զերծանին ազգային դարաւոր բանից և աւանդից յիշատակները, որոց արժէքը՝ կորսուելէն յետոյ կ'զգանք, զանոնք աւաղելու համար միայն», - գրում է բանագետը իր նշանավոր «Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ» գրքում⁴: Այսպէս Սրվանձտյանցը իր լայնախոհությամբ ու լեզվի վերաբերյալ ունեցած ճիշտ պատկերացումներով մերժում է այն տեսակետը, թէ բարբառները մերժելի, ցածրակարգ և աղավաղված լեզվական իրողություններ են: Նա առիթը բաց չի թողնում՝ իր հիացմունքը հայերենի այս կամ այն բարբառային դրսևորման նկատմամբ հայտնելու: Օրինակ, տիգրանակերտցիների կամ վանեցիների լեզվով գրության խորթությունը նշելով՝ շարունակում է. «... բայց ընդհակառակն՝ ո՞րքան նուրբ և քաղցր է, երբ իրենք կը խոսին կամ կը վիպեն»⁵:

Ուշագրավ են լեզվի էության ու դերի մասին Սրվանձտյանցի դիտարկումները, ժողովրդական բառ ու բանի և լեզվամտածողության կապի գիտակցումը, ժողովրդի կյանքի, պատմության ու լեզվի ամբողջականության ընկալումը, որոնք բանագետի աշխատանքի համար գիտականորեն ճշգրիտ ու հաստատուն հիմք են դարձել: Մայրենի լեզվի էության խորը և ճշմարտացի այսպիսի ընկալում ունի մեծ հայրենասերը. «Բայց մեր երկրի հողն ու ջուրը, օդն ու եթերքը օծուած են հրեղէն լեզուով, հրեղէն հոգւով, որք ոչ միայն վերաստեղծեր են զՀայեր, այլ և վերապատմեր են հետագայից՝ Հայաստանի նահապետաց, դիւցազանց, թագաւորաց և առաքիներաց անուններ ու գործերը»⁶: Ժողովրդական լեզուն բանավոր կերպով, առանձին պատառիկներով պահպանել է ամենավաղ շրջաններից

⁴ Գ. Սրուանձտեանց, *Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, Կ.Պոլիս, 1874, էջ 192:

⁵ Գ. Սրվանձտյանց, *Երկեր*, հ. 1, էջ 564:

⁶ Գ. Սրուանձտեանց, *Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, էջ 4:

եկող հիշողություններ. «Հմուտ ընթերցողն պիտի նկատէ իմ գրած տեսութեանց և յառաջ բերած ժողովրդական խօսքերուն մէջ այնպիսի կտորներ, որ ինչպէս անգիր պահուած է Հայաստանի բնակչաց բերանը, նոյնպէս և անոնց հետքը մեր ազգային հինգերորդ դարէն՝ ընտիր մատենագրաց մէջ ևս յիշուած է, որով կը հասկցուի թէ անոնցմէ մաս մը որքան հին և վաղեմի բաներ են եղեր»⁷: Հստակորեն երևում է լեզվի և ժողովրդի պատմության կապի գիտակցումը: «Իրաւ է,- գրում է բանագետը,- դարեր և դէպքեր փոփոխութեանց ազդեցութիւն կը գործեն ինչպէս ժողովրդեան կենաց և բարուց վրայ, նոյնպէս և լեզուին վրայ, բայց շատ պարզ կ'երևի թէ հայ ժողովրդեան այն մասը՝ որ անփոփոխ մնացեր է իր դրից մէջ, կրելով և տոկալով ամեն արկածները, Հայ անունը և Հայաստանը չթողլով, պահած է նա և իր նախնական աւանդութիւնք մինչև յաւուրց հեթանոսութեանց անտի, պահած է նաև անշուշտ Հայ լեզուն ի դարուց նախնեաց»⁸: Սրվանձտյանցը անհրաժեշտ է համարում գրի առնել կամ նկարագրել տնական, գեղջկական, քաղաքական և կրոնական արարողությունները, առածները, երդումները, անեծքները, օրհնանքները, երգերը, պարերը, մանուկների խաղերը, որովհետև դրանք առ հասարակ կյանքի և լեզվի պատմությունն են կազմում⁹: Իր ըմբռնումներին համաձայն էլ բանահավաքը կատարել է նյութի ընտրություն. «... ես ընտրեցի անոնք, որոց պարունակությանց մէջ ճարտար գյուտեր կամ հին մտքեր կան, անոնք, որ սիրուն նկարագրություններ, սուր առածներ և ասացվածքներ ունին, անոնք, որ կյանքի նկարագիր և փորձ ու խրատ ունին, անոնք, որ գավառի լեզվին ու ոճույն բացատրություն մը կը համարվին»¹⁰:

Պակաս արժեքավոր չեն առանձին լեզվագիտական հարցերի շուրջ դիտարկումները: Օրինակ, խոսելով ձայնարկությունների ու բնաձայնությունների մասին՝ Սրվանձտյանցը նկատում է, որ դր-

⁷ Գ. Սրուանձտեանց, *Մանանայ*, Կ.Պօլիս, 1876, էջ 7:

⁸ Նշվ. աշխ., էջ 142:

⁹ Տե՛ս Գ. Սրուանձտեանց, *Գրոց ու բրոց ևւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, էջ 119:

¹⁰ Գ. Սրուանձտեանց, *Երկեր*, հ. 1, էջ 497:

րանք ընդհանրություններ ունեն տարբեր լեզուներում, «...ընդհանրապես կիրք հայտնող բառեր ազգային չեն կարող լինել, այլ մարդկային են. թեպետ և բառից կարգ չեն դասեր քերթողք ձայնարկութիւնները, բայց քանի որ գաղափար մը կը յայտնեն, իսկապէս բառ են. միայն թէ՛ ի գանազան ազգս, մինչև իսկ ի գանազան անհատս, տարբեր ձևով կ'արտասանին»¹¹:

Մայրենի լեզվի դերն ու արժեքը խորապէս գիտակցող մտավորականին խորապէս մտահոգել է հայոց լեզվի վիճակը: Նա ցավով է նշել, որ օտար լեզուների ուսուցումը ստվերել է մայրենի լեզուն, երիտասարդները վարժ խոսում են օտար լեզվով, բայց դժվարանում են մայրենի լեզվով խոսել և նաև մեղադրում են, թե հայերենը պակասավոր է: Այո, նկատում է Սրվանձտյանցը, եվրոպականը առաջ գնացած է, բայց մեր սեփականը չպետք է թաղենք¹²:

Սրվանձտյանցի դիտարկումները բարբառային հայերենի վերաբերյալ

Ժամանակի համար խոշոր առաջընթաց պետք է համարել բարբառների էության, դրանց առաջացման և գործածության խընդիրների՝ Սրվանձտյանցի բերած ըմբռնումը: Նա իրավացիորեն նկատել է, որ հայ ժողովուրդը ավելի հին է, քան գրաբարը, ուրեմն ժողովրդական լեզուն նախորդել է գրաբարին¹³: Ճշմարտացի այս փաստարկումից գիտնականը բխեցնում է, մեր կարծիքով, առանձնահատուկ հետաքրքրություն ներկայացնող տրամաբանական եզրահանգումներ սեպագիր արձանագրությունների ընթերցանության և լեզվական բնութագրման վերաբերյալ: Նա ճիշտ չի համարում այն, որ Հայաստանի սեպագրերը կարդալիս փորձում են դրանք համեմատել գրաբարի և Պոլսի աշխարհաբար լեզվի հետ և այդպիսով մեկնաբանել, մինչդեռ գրաբարը այնքան հեռու պիտի լինի սեպագրերից, որքան արդի Պոլսի լեզուն և բարբառները՝ գրա-

¹¹ Գ. Սրվանձտեանց, *Մանանայ*, էջ 404:

¹² Տե՛ս Գ. Սրվանձտեանց, *Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, էջ 17-18:

¹³ Գ. Սրվանձտեանց, *Մանանայ*, էջ 142:

բարից¹⁴: Հետևում է խորաթափանց այն դիտարկումը, որ Հայաստանի յուրաքանչյուր գավառ խոսքի յուրահատուկ ոճ ու բառերի արտասանության առանձին եղանակ ունի, ինչպես որ տարբեր են իր կյանքի «հանգամանքն ու պարագայքը», հետևաբար «ո՛ր գաւառի բնեռագիր պէտք լինի կարդալ, անշուշտ նոյն գաւառի քաղաքաց, գիւղորէից, աւերակաց, գետոց, լեռանց, մարդոց, գտնուած անասնոց անունները և բնակչաց լեզուն գիտնալու է գիտնական ընթերցողն. և, թէ կարելի է, մինչև անգամ ժողովրդեան բերան եղած աւանդութիւնք և առասպելներն ալ լսած լինելու է»¹⁵:

Մինչ հետագա տասնամյակներում (և նույնիսկ մինչև օրս) լեզվաբանները տարբեր վարկածներ են առաջ քաշում հայ բարբառների առաջացման վերաբերյալ¹⁶, Սրվանձտյանցը պարզ օրինակներով բացատրում է լեզվի տարբերակային գործառության, այսինքրն՝ բարբառների առաջացման և գոյության բնական պատճառները՝ իհարկե առանց լեզվաբանական ձևակերպումների և սահմանումների: Սրվանձտյանցի հետևյալ մտքերից կարելի է բխեցնել նրա այն ըմբռնումը, որ բարբառների գոյությունը բնական իրողություն է և պայմանավորված է մարդկանց տարբեր խմբերի բնակչության վայրի, կենցաղավարության տարբերություններով, պատմական զարգացման հանգամանքներով. «... բնական էր՝ որ գնալով ամեն ոք ըստ կամս սրտից իւրեանց ի զանազան վայրս և գաւառս, վիճակելով տարբեր կենցաղավարութեան, և, որովհետև, ընտանեկան և երկրագործական պարզ կեանքի սահմանը փոխեցին բռնաւորութեանց, իշխանութեանց, հարկ եղաւ պերճանքներ աւելնալ,

¹⁴ Նշվ. աշխ., էջ 141:

¹⁵ Նշվ. աշխ., էջ 142:

¹⁶ Հ. Աճառյանը համարում է, որ բարբառներն առաջացել են գրաբարից շատ ավելի ուշ (տե՛ս **Հ. Աճառյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն*, մաս 2, Ե., 1951, էջ 384), Բ. Աղայանը գտնում է, որ նախապես եղել են հին բարբառներ, որոնց հաջորդել է գրաբարը, իսկ գրաբարին հաջորդել են նոր բարբառներ, Ա. Ղարիբյանը և այլք կարծում են, որ բարբառներն առաջացել են ցեղերի միավորման ու բաժանման, ֆեոդալական մասնատվածության հետևանքով (տե՛ս **Ա. Ղարիբյան**, *Հայ բարբառագիտություն*, Ե., 1953, էջ 64-65. **Ա. Գրիգորյան**, *Հայ բարբառագիտության դասընթաց*, Ե., 1957, էջ 56-57):

պէտքերը շատնալ, գլխաւորաբար շինութեանց, վայելչութեանց, և սպանութեանց պէտքեր, ուստի լեզուի սահմանն ևս փոխուեցաւ, և ըստ հանգամանաց մարդկանց՝ ընդարձակեցաւ»¹⁷: Լեզվի տարբերակվածության նույն հիմքերը բանագետը տեսնում է նաև իր ապրած օրերում՝ մատնանշելով լեզվական տարբերություններ ըստ կյանքի տարբեր բնագավառների. «Նախորդդ մը կամ խաշնարած մը ո՛րքան գաղափարի ծանօթութիւն ունի, ի՛նչ տեսած կամ լսած է, անոնց վերաբերեալ բառերը միայն գիտէ: Լեզուի մը բառերը ուրեմն տեղեաց և կենցաղավարութեանց համեմատ շատ կամ քիչ են: Գեղացիներն ալ անթուելի բուռոց տեսակներ և անունները գիտեն, որոց վրայ երբէք գաղափար չունին պանքեռն կամ սեղանաւորն: Բժիշկն իրեն բառերն ու բառարանն ունի. աստղագէտն իրեն, դերձակն իրեն, մեքենագործն իրեն»¹⁸: Հիշատակում է նաև լեզվական տարբերություններ ըստ բնակության վայրերի. «Կան այնպիսի իրեր, որք Վասպուրականի մէջ ուրիշ բառով կը կոչուին, Տարօնոյ մէջ ուրիշ, Կարնոյ մէջ ուրիշ, թերեւս ուրիշ տեղեր ալ բոլորովին ուրիշ. գորօրինակ. Կարնեցոց և Բասենցոց անուանած *գուլպան*, Մշեցին կ'անուանէ *բուջ*, Վանեցին *թաթ*. ձեռնոցը՝ Մշեցին կը կոչէ *թաթնոց*, Վանեցին *թաթպան*: *Առջկան*, Վասպուրականցոց բառով այն գործիքն է, որով բուրդ, բամպակ, ապրշում կը մանեն ոտքի վրայ, այս բառը Մշեցիք կը կոչեն *քարման*»¹⁹:

Լեզվի բարբառային տարբերակվածությունը իր արտահայտությունն է ստանում նաև բանավոր զրույցներ հորինող վիպասանի խոսքում, որը նա կազմում է իր բնական տեղի սովորության, կլիմայի, իր շուրջ եղած կենդանիների և վայրերի անվամբ, նմանությամբ, նկարագրով: «Ծով չունեցող գաւառի մը վիպասանը ծովու վրայ գաղափար չունենալով, երբէք զայն չգործածեր իր ասից մէջը», - հավելում է Սրվանձոյանցը²⁰:

¹⁷ Գ. Սրուանձտեանց, նշվ. աշխ., էջ 401-402:

¹⁸ Նշվ. աշխ., էջ 402-403:

¹⁹ Գ. Սրուանձտեանց, *Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, էջ 29-30:

²⁰ Գ. Սրուանձտեանց, *Մանանայ*, էջ 148:

Գ. Սրվանձտյանցը բազմիցս խոսել է բարբառային բառապաշարի հարստության մասին, անհնարին համարել, որ մեկը կարող լինի Հայաստանի բոլոր գավառների բնակիչների գործածած բառերը հավաքել: Ուստի նոր բառեր կազմելուց բացի անհրաժեշտ է օգտագործել ժողովրդի ստեղծած ավելի բնական բառերը²¹: Իր տարբեր գրքերում Սրվանձտյանցը, ըստ իրականության զանազան ոլորտների, բերում է նման բառերի բազում օրինակներ, տալիս է բացատրություններ, անում մեկնաբանություններ, երբեմն էլ՝ ներկայացնում ստուգաբանություններ: Նկատում է, օրինակ, որ «Գիւղացիի տունն իւր միջի կահ կարասեաց և շէնքի ձեւին, ամեն մէկ կտորին ու տեսակին զատ անուն կու տայ, թէպէտ ամենն ալ պարզ հողէ ու փայտէ շինուած են»²² և անհրաժեշտ բացատրություններով ներկայացնում է այդ ոլորտի բառեր՝ կուռիկ /բաժակ/, ակ /թոնրի/, պուտուկ, ճլոր /պուտուկ, կճուճ/, խաչերկաթ, անթրոց /թոնրի կրակը խառնելու ձող/, շիշ, գերանդի, մանգաղ, կարաս, ամբրոց, տուճիկ /գինու փոքր կարաս/, կթոց, բդիկ /պուլիկ/, քասայ, եղահալ, գրտնակ, սեղանտախտակ, մագրակայ /ռաֆադա/, փարատիկ, դրմփիկ: Բերենք նաև ուտելի բանջարների բարբառային անվանումներ՝ կոփու ճակտիկ, պառփու մեզար, աղջկուտակ, գառուդմակ, մատուկ, աւելուկ, փշփշուկ, ճնճղկու պաշար, խինձ, թանի բանջար, եղինձ և այլն: Առանձնապես հետաքրքրական են բարբառային բազմաթիվ բառեր ու տեղանուններ, որ բերվել ու մեկնաբանվել են «Մանանայ» գրքում: Այսպես, Վանի բարբառում գործածվող բառերից են՝ *փօղնիզլօխ* /հրապարակ նշանակությամբ, բաղադրիչները՝ փողան՝ փողոց և գլօխ/, *մեռլի արև* /վերջալույս/, *ոտնաթռիկ* /ոտքի վրա թռչկոտող/, *քեռմամէ* /մայրական կողմի տատ/, *տուածուրիկ* /Աստծու կողմից տրված/, *Տէգէլք* /ասվում է *Տէգէլք գնալ* կապակցության մեջ, որ նշանակում է՝ հոգով լինել երկնքում, տեսնել զանազան տեսիլքներ, բայց մարմնով անշունչ լինել/ և այլն: «Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ» գրքում բերվում են ժո-

²¹ Նշվ. աշխ., էջ 404-405:

²² Գ. Սրվանձտեանց, *Գրոց ու բրոց եւ Սասունցի Դաւիթ կամ Մհերի դուռ*, էջ 25:

դովրդական ստուգաբանությունների օրինակներ: Այսպես, Գայլ գետը իր անունն ստացել է ջուր խմող կենդանիներին քաշելու և խեղդելու համար²³, Վանի մեջ մի թաղ կա, որ կոչվում է Հայկավանք, որովհետև Հայկը իջևանել է այնտեղ, իսկ Հայկավանքից էլ քաղաքը կոչվել է Վան²⁴, Արտամետում կա Ծամքար անունով հսկա ապառաժ, որը Շամիրամը կապել է իր ծամերին ու նետել²⁵ և այլն: Մեր որոշ բարբառներում /Խոյ-Մարաղայի, Բայազետի/ անեծքների մեջ գործածվում է *ախրըր գաման* արտահայտությունը, ինչպես՝ «ախրըր գամանին էթաս», ընդ որում՝ բարբառակիրները գիտեն միայն, որ կապակցությունն ունի խիստ բացասական իմաստ: Այդ արտահայտության բացատրությունը գտնում ենք «Գրոց և բրոց» գրքում. ըստ բնակիչների՝ «Խնուսայ դաշտն է այն երկիրը, զոր վարեր ու ցաներ է Ադամ: ... Կայենի շինած քաղաքը այս սարի ստորոտն է եղեր, ուր է այժմ Քաղքիկ գեղը: Քաղքիկայ մօտն է այն կլորածև բայց ամենապարարտ և վայելչադիր փոքրիկ հովիտը, Ախրըր զիման – յաւերժադալար- անունով, ուր սպաննուած է եղեր Աբելը»²⁶: Բազմաթիվ են Սրվանձտյանցի բերած այս կարգի բառերն ու արտահայտությունները, բայց նա իրավացիորեն նշում է, որ «Հարկ է նաև խոստովանել թէ անհուն բառեր կը մնան տակաւին գաւառական, զորս հետագօտել և ձեռք բերել պէտք է»²⁷:

Բանագետը խոսել է նաև բարբառային հայերենի հնչյունաքերականական մի շարք առանձնահատկությունների մասին, կատարել առանձին բարբառների վերաբերյալ ուշագրավ դիտարկումներ: Ուշադրություն է դարձրել այն հանգամանքին, որ հարևան բարբառները կարող են փոխադարձ ազդեցություններ ունենալ և նմանվել իրար:

Շատ կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ Սրվանձտյանցը, որքան հնարավոր է, բարբառային խոսքին հարազատ է մնացել թե՛

²³ Նշվ. աշխ., էջ 112:

²⁴ Նշվ. աշխ., էջ 115:

²⁵ Նշվ. աշխ., էջ 107:

²⁶ Նշվ. աշխ., էջ 75:

²⁷ Գ. Սրուանձտեանց, *Մանանայ*, էջ 407:

Էպոսի պատումը, թե՛ հեքիաթներ ու ժողովրդական այլ բառ ու բան գրառելիս: Այդ գրառումները, բարբառային բառերի բառարանների հետ միասին, կարևոր նյութ են նաև բարբառների բառապաշարը, հնչյունաքերականական հատկանիշները և դրանց պատմական զարգացումը դիտարկելու առումով: Ժամանակին հայկական էպոսի՝ Սրվանձտյանցի գրի առած պատումը իր մատենաշարում հրապարակել է Քերովբե Պատկանյանը՝ Մշո բարբառի համառոտ քերականական ծանոթություններով և բառարանով²⁸: Սրվանձտյանցի հրապարակած նյութերը վստահելի աղբյուր են դարձել տարբեր բարբառների ուսումնասիրողների համար²⁹:

Եզրակացություն

Ասվածը թույլ է տալիս փաստել, որ Գ.Սրվանձտյանցը հայ իրականության մեջ բարբառային լեզվի առաջին արժևորողներից ու ուսումնասիրողներից մեկն էր, որի մի շարք դիտարկումներ այսօր էլ արդիական են և ուսանելի:

Katvalyan Viktor.- G. Srvandztyants and the Dialectal Armenian Language. - Commenting on the materials collected by himself, G. Srvandztyants showed deep knowledge of a number of issues and realities associated with language and dialects, as well as scientifically correct ideas about them. He stressed the need to record and preserve the various manifestations of the Armenian language used in the provinces of Armenia. Srvandztyants' understanding of the essence of dialects, their origin and problems of use should be considered a great progress for that time. He rightly noted that the Armenian people, and therefore the language of the people, are older than the grabar. Centuries and events have influenced both the life and customs of people and the language. It is noteworthy that each province of Armenia has a unique style of speech and a different way of pronouncing words, and it is no coincidence that the same subject has different names in different

²⁸ Տե՛ս Կ. Պատկանյան, *Материалы для изучения армянских наречий*, вып. 2, СПб, 1875, с. 1-27.

²⁹ Տե՛ս Հ. Աճառյան, *Քննություն Վանի բարբառի*, Ե., 1952, էջ 10. Ս. Բաղդասարյան-Թափալցյան, *Մշո բարբառը*, Ե., 1958, էջ 8:

places. Srvandztyants considered it necessary to write down or describe everyday, rural, religious rituals, proverbs, oaths, curses, blessings, songs, dances, children's games, because they are the history of life and the language in general. He emphasized the richness of dialectal vocabulary, called for the use of natural words created by the people, in addition to composing new words. He also mentioned a number of phonetic and grammatical features of the dialectal Armenian language, made remarkable observations on some dialects. Srvandztyants, as far as possible, remained faithful to dialectal speech when writing the epos, fairy tales and other folk tales. These records, together with dictionaries of dialectal words, are important material for studying the vocabulary of dialects, phonetic and grammatical features and their historical development.

Keywords: folklorist, dialect, ancient Armenian language, cuneiform, province, vocabulary, etymology.

Katvalyan Viktor - Doctor of Philology, Institute of Language after H. Acharyan of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia Advanced Researcher. viktorkatvalyan@mail.ru

Катвалян Виктор- Г. Срвандзтянц и диалектный армянский язык.
- Комментируя собранные материалы, Г. Срвандзтянц проявил глубокие знания по ряду вопросов и реалий, связанных с языком и диалектами, а также научно правильные представления о них. Он подчеркнул необходимость записывания и сохранения различных проявлений армянского языка, используемых в провинциях Армении. Понимание Срвандзтянцем сути диалектов, их происхождения и проблем употребления следует считать большим прогрессом для того времени. Он справедливо заметил, что армянский народ, а значит, и язык народа, древнее грабара. Столетия и события повлияли как на жизнь и нравы людей, так и на язык. Примечательно, что каждая провинция Армении имеет уникальный стиль речи и разный способ произношения слов, и не случайно один и тот же предмет имеет разные названия в разных местах. Срвандзтянц считал необходимым записывать или описывать бытовые, сельские, религиозные обряды, пословицы, клятвы, проклятия, благословения, песни, танцы, детские игры, потому что они - история жизни и языка в целом. Он подчеркнул богатство диалектной лек-

сики, призвал использовать естественные слова, созданные народом, в дополнение к составлению новых слов. Он также упомянул ряд фонетических и грамматических особенностей диалектного армянского языка, сделал примечательные наблюдения по некоторым диалектам. Срвандзтянц, насколько это было возможно, оставался верным к диалектной речи при написании эпоса, сказок и других народных сказаний. Эти записи вместе со словарями диалектных слов являются важным материалом для изучения словарного запаса диалектов, фонетических и грамматических особенностей и их исторического развития.

Ключевые слова: фольклорист, диалект, древнеармянский язык, клинопись, провинция, лексика, этимология.

Катвалян Виктор - доктор филологических наук, Институт языка имени Р. Ачаряна НАН РА, ведущий научный сотрудник.

viktorkatvalyan@mail.ru